

## BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MUSTAQIL FIKRLASH VA IRODAVIY BARQARORLIKNI RIVOJLANTIRISH

***Davronova Dilafrō'z Samadovna***

*Jondor tuman 20-umumta'lim maktabi amaliyotchi psixologi*

***Jo'rayeva Nafisa Elmurodovna***

*Jondor tumani 25- umumta'lim maktabi amaliyotchi psixologi*

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash va irodaviy barqarorlikni rivojlantirishning psixologik-pedagogik asoslari yoritilgan. Shuningdek, ushbu sifatlarni shakllantirishda ta'lim jarayoni, oila va pedagoglarning o'rni hamda samarali usullari tahlil qilingan.

**Kalit so'zlar:** mustaqil fikrlash, irodaviy barqarorlik, boshlang'ich ta'lim, o'quvchi shaxsi, tafakkur, motivatsiya, tarbiya, psixologik rivojlanish, ta'lim, pedagogik yondashuv.

### KIRISH

Boshlang'ich ta'lim davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda o'quvchilarda mustaqil fikrlash, qaror qabul qilish, maqsad sari intilish va qiyinchiliklarni yengib o'tish kabi muhim sifatlar rivojlana boshlaydi. Shu sababli mustaqil fikrlash va irodaviy barqarorlikni shakllantirish ta'lim-tarbiya jarayonining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Mustaqil fikrlash o'quvchining voqea-hodisalarni tahlil qila olishi, o'z fikrini erkin ifodalashi va muammolarga mustaqil yechim topa olish qobiliyatidir. Ushbu sifat bolaning intellektual rivojlanishiga, ijodkorligiga va ta'limdagi muvaffaqiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jean Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasiga ko'ra, bolalar bilimlarni faol o'zlashtirish jarayonida tafakkur qilish va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantiradilar. Shu sababli o'quvchilarga tayyor bilim berishdan ko'ra, ularni izlanishga undash samaraliroq hisoblanadi. Irodaviy barqarorlik esa bolaning o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishish yo'lida qat'iyat ko'rsatishi, qiyinchiliklarni yengib o'tishi va o'z xatti-harakatlarini boshqara olishi bilan namoyon bo'ladi. Ushbu sifat o'quvchilarning mas'uliyat hissini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun muammoli vaziyatlar yaratish, mantiqiy topshiriqlar berish, savol-javoblar va interfaol metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. Bunday mashg'ulotlar bolalarning tafakkur faolligini oshiradi.

Lev Vygotskyning nazariyasiga ko'ra, bolaning rivojlanishida ta'lim va kattalar ko'magi muhim o'rin tutadi. O'qituvchi va ota-onalar tomonidan beriladigan yo'naltiruvchi yordam bolaning mustaqil faoliyatga o'tishini ta'minlaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash va irodaviy barqarorlikni rivojlantirish — ta'lim tizimidagi ustuvor vazifa bo'lib, u o'quvchilarda tanqidiy yondashuvni, o'z qarorini asoslash ko'nikmasini va qiyinchiliklarni yengish qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Quyidagi samarali yondashuvlar va usullar orqali bu ko'nikmalarni muvaffaqiyatli rivojlantirish mumkin:

Mustaqil fikrlashni rivojlantirish:

Muammoli ta'lim (Problem-based learning): Dars jarayonida tayyor bilimlarni berish o'rniga, o'quvchilarni muammoli vaziyatga qo'yish va yechimni mustaqil izlashga undash.

Interfaol metodlar: "Aqliy hujum", "Klaster" va "B/B/X" kabi texnologiyalardan foydalanish bola tafakkurini kengaytiradi.

Savol berish san'ati: O'quvchilarga "Nima uchun?" va "Agar shunday bo'lsa..." kabi ochiq savollarni berishni o'rgatish, ularni mantiqiy xulosalar chiqarishga undaydi.

Mantiqiy o'yinlar: Boshqotirmalar, rebuslar va matematik labirintlar bolaning fikrlash tezligini va mustaqilligini oshiradi.

Irodaviy barqarorlikni (matonatni) shakllantirish:

Maqsad qo'yish va rejalashtirish: Kichik yoshdagi o'quvchilarga qisqa muddatli maqsadlar qo'yishni va ularga erishishni o'rgatish.

Qiyinchiliklarni yengish ko'nikmasi: Bolani vazifani bajarishda tez taslim bo'lmaslikka o'rgatish, har qanday xato — yangi tajriba ekanini tushuntirish.

Qat'iyatlilikni rag'batlantirish: Har bir kichik muvaffaqiyat va ko'rsatilgan iroda uchun bolani maqtash va e'tirof etish irodani mustahkamlaydi.

Diqqatni jamlash mashqlari: Chalg'ituvchi omillar ko'p bo'lgan sharoitda topshiriqni oxirigacha bajarish mashqlari barqarorlikni tarbiyalaydi. Irodaviy barqarorlikni rivojlantirish uchun o'quvchilarga kichik maqsadlar qo'yish, vazifalarni mustaqil bajarishga o'rgatish va erishilgan natijalarni rag'batlantirib borish muhimdir. Bu ularda o'z kuchiga ishonch va qat'iyatlilikni shakllantiradi. Oila ham mazkur jarayonda katta rol o'ynaydi. Ota-onalar bolalarni mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatishlari, ularning fikrlarini hurmat qilishlari va mas'uliyat hissini rivojlantirishlari zarur.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash va irodaviy barqarorlikni rivojlantirish ularning shaxsiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishining muhim omili hisoblanadi. Ta'lim muassasasi va oilaning hamkorligi orqali ushbu sifatlarni samarali shakllantirish mumkin. Kichik maktab yoshi bolaning psixik rivojlanishida muhim davrlardan biri hisoblanadi. Bu davr odatda 6–11 yosh oralig'ini qamrab olib, bolaning o'quv faoliyati yetakchi faoliyat turiga aylanishi bilan xarakterlanadi. Bola maktabga kirishi bilan uning hayot tarzida, atrofdagilar bilan munosabatida hamda o'ziga bo'lgan talablarida katta o'zgarishlar yuz beradi. Aynan shu davrda bolada mustaqillik va iroda

sifatlari faol shakllana boshlaydi. Mazkur sifatlar bolaning nafaqat ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatiga, balki kelajakdagi shaxsiy rivojlanishiga ham kuchli ta'sir ko'rsatadi. Mustaqillik – bu bolaning kattalar yordamisiz muayyan faoliyatni bajarishi, qaror qabul qilishi va o'z harakatlarini boshqara olish qobiliyatidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqillik dastlab oddiy kundalik faoliyatlardan boshlanadi. Masalan, o'quv qurollarini tartibga keltirish, uy vazifalarini mustaqil bajarish, vaqtni to'g'ri taqsimlash kabi faoliyatlar bolada mustaqillikni shakllantirishga xizmat qiladi. Bola mustaqil faoliyat yuritgan sari o'z kuchiga ishonch hosil qiladi, tashabbuskorligi ortadi va mas'uliyat hissi rivojlanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqillikning rivojlanishi ko'p jihatdan oiladagi tarbiya usullariga bog'liq bo'ladi. Agar ota-onalar bolaga ortiqcha bosim o'tkazmasdan, unga ma'lum darajada erkinlik bersalar, bolaning mustaqil fikrlashi va harakat qilishi rivojlanadi. Masalan, bolaning o'zi kiyim tanlashi, kun tartibini rejalashtirishi yoki oddiy qarorlarni mustaqil qabul qilishi uning mustaqilligini oshiradi. Shu bilan birga, ota-onaning doimiy nazorati va barcha ishlarni bolaning o'rniga bajarib qo'yishi unda passivlikni yuzaga keltirishi mumkin. Iroda esa insonning ongli ravishda maqsad sari intilishi, duch kelgan qiyinchiliklarni yenga olishi hamda o'z xatti-harakatlarini boshqara bilish qobiliyatidir. Kichik maktab yoshidagi bolalarda iroda asta-sekin rivojlanib boradi. Dastlab bola o'z istaklarini boshqarishda qiynaladi, biroq ta'lim va tarbiya jarayonida u o'zini nazorat qilishni, topshiriqlarni oxirigacha bajarishni hamda qiyinchiliklarga bardosh berishni o'rganadi. Irodaning rivojlanishida o'quv faoliyati muhim o'rin tutadi. Maktabda bola ma'lum qoidalarga rioya qilish, darslarni o'z vaqtida bajarish, diqqatini jamlash va intizomli bo'lishga odatlanadi. Bu jarayonlar esa unda sabr-toqat, qat'iyat va mas'uliyat kabi irodaviy sifatlarni shakllantiradi. Masalan, murakkab topshiriqni bajarishda qiyinchilikka duch kelgan o'quvchi uni oxirigacha bajarishga harakat qilsa, uning irodasi mustahkamlanadi. O'qituvchining rag'batlantirishi esa bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini yanada oshiradi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda iroda va mustaqillikning rivojlanishida o'yin faoliyati ham katta ahamiyatga ega. Turli didaktik va harakatli o'yinlar bolani mustaqil qaror qabul qilishga, o'z xatti-harakatlarini boshqarishga hamda maqsad sari intilishga o'rgatadi. Jamoaviy o'yinlarda esa bola boshqalar fikrini hurmat qilish, hamkorlikda ishlash va mas'uliyatni his qilishni o'rganadi. Bu esa uning ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilarida iroda va mustaqillikni rivojlantirishda motivatsiyaning o'рни katta. Bola o'z faoliyatining natijasini ko'ra olsa va muvaffaqiyatini his qilsa, unda yangi maqsadlarga erishishga bo'lgan intilish kuchayadi. Rag'batlantirish, maqtov va qo'llab-quvvatlash bolaning ichki motivatsiyasini oshiradi. Ammo haddan tashqari tanbeh berish yoki boshqa bolalar bilan solishtirish bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini kamaytirib, uning faolligiga salbiy

ta'sir qilishi mumkin. Pedagog va ota-onalarning hamkorligi bolalarda irodaviy sifatlarni shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. O'qituvchi bolaga mustaqil topshiriqlar berishi, uni fikrlashga undashi va erkin fikr bildirishiga imkon yaratishi lozim. Ota-onalar esa bolaning har bir kichik yutug'ini qadrlab, unga ruhiy yordam ko'rsatishlari zarur. Shu tariqa bolada mustaqillik, qat'iyat, tashabbuskorlik va mas'uliyat kabi sifatlar rivojlanadi. Bugungi kunda zamonaviy texnologiyalar va internetning keng tarqalishi bolalarning mustaqilligi va irodasiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, axborot texnologiyalari bolalarning dunyoqarashini kengaytirsa, ikkinchi tomondan, ularning diqqatini chalg'itishi va dangasalikka olib kelishi mumkin. Shu sababli ota-onalar va pedagoglar bolalarda vaqtni to'g'ri taqsimlash, o'zini nazorat qilish va foydali faoliyat bilan shug'ullanish ko'nikmalarini shakllantirishlari lozim.

Mustaqillik bolaning o'z kuchiga ishonchini oshirib, uning tashabbuskorligi va faolligini rivojlantiradi. Iroda esa bolaga qiyinchiliklarni yenga olish, maqsad sari intilish va o'z xatti-harakatlarini nazorat qilish imkonini beradi. Shu sababli boshlang'ich ta'lim jarayonida bolalarda ushbu sifatlarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish zarur hisoblanadi. Ota-onalar va pedagoglarning bolaga nisbatan to'g'ri yondashuvi, rag'batlantirishi hamda qo'llab-quvvatlashi irodaviy sifatlarning samarali rivojlanishiga xizmat qiladi. Bolaga mustaqil qaror qabul qilish, o'z fikrini erkin bayon etish va topshiriqlarni mustaqil bajarish uchun imkon yaratish uning shaxs sifatida kamol topishiga yordam beradi. Shu bilan birga, bolani haddan tashqari nazorat qilish yoki doimiy tanqid qilish unda ishonchsizlik va passivlikni yuzaga keltirishi mumkin.

### XULOSA

Bugungi zamonaviy ta'lim tizimida bolalarni nafaqat bilimli, balki mustaqil fikrlaydigan, kuchli iroda va yuksak mas'uliyatga ega shaxs qilib tarbiyalash dolzarb vazifalardan biridir. Chunki mustahkam iroda va mustaqillik insonning kelajakdagi muvaffaqiyati, ijtimoiy faolligi hamda hayotda o'z o'rnini topishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shunday ekan, kichik maktab yoshidagi bolalarda mustaqillik va iroda sifatlarini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik va psixologik ishlarni tizimli ravishda tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi

### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rasulov A. "Maktab psixologiyasi asoslari". – Toshkent: Fan va texnologiya, 2016.
2. Ziyonet axborot-ta'lim portali materiallari: [www.ziyonet.uz](http://www.ziyonet.uz)
3. UNESCO. "School Violence and Bullying: Global Status Report". – Paris, 2019.
4. UNICEF. "Ending Violence in Schools: A Guide for Teachers and Psychologists". – New York, 2018.
5. To'xtaboyeva M. Psixologik maslahat va profilaktika ishlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.
6. Ziyo.net